

18. ASIR ŞAİR- DÜŞÜNÜR MAHTUMKULU'NUN TOPLUMSAL DÜZEN ELEŞTİRİLERİ VE EDEBİ ŞAHSİYETİ

THINKER MAHTUMKULU' SOCIAL CRITICISM AND HIS LITERARY PERSONAGE

Ahmet Dinç*¹

Assistant profesör
Ishik Universitesi, Erbil/Iraq

Ramazan Çakır*²

Assistant profesör
Mevlana Universitesi, Konya/Turkiye

ÖZET:

Babası Azadi'nin düşüncelerinden etkilenen Mahtumkulu'nun asıl maksadı, milletin birliği ve devletin oluşumudur. Bu birliğin önünde en büyük engel olarak sosyal eşitsizliği gören Mahtumkulu – kim gelir, kim gider – şiirinde bunu açıkca dillendirir. O dönemin belirgin özelliklerinden biri de zenginlik peşinde koşma ve bununla insanların itibar görmesidir.18. asır, sosyal adaletsizliğin ve yazılı edebiyat geleneğinin yerleştiği asırdır.

Mahtumkulu düşüncelerini şiir yoluyla ilan ederken, dini-millî temaları şiirlerinde işlemiştir. Bu yolla insanları ıslah etme yolunu seçmiştir. Halkın sosyal yaralarına neşter vurmuş; sade bir dille hece vezninde şiirler söylemiştir. Bu şiirlerinin bir çok yabancı dile çevrilmesi ise dış dünyanın Mahtumkulu ve şiirlerine verdiği önemin göstergesidir. Mahtumkulu'nun Türkmen halkını birleştirme çabaları boşa gitmediği sonucuna varılmıştır.

1991 yılında kurulan Türkmen devletinin temelleri 150 yıl önce atılmış ve Türkmen birliği ve Türkmen devleti kurulduğu görülmüştür. Bu çalışmada birinci olarak Mahtumkulu'nun yazdığı şiirlerin derlendiği Seçmeli Eserler incelenmiş ve Türkmenistan Milli Kütüphanesi başta olmak üzere Merv ve Daşoguz kütüphanelerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler; 18. asır, Mahtumkulu, Toplum, Eleştiri, Edebi kişilik

1. GİRİŞ

Mahtumkulu 18. Asır Türkmen Edebiyatının temsilcisidir. Türkmen diline, sosyal hayatına ve toplumsal düşünceye büyük katkıları olan, alim ve şair Azadi'nin oğludur. Vatansever, düşünür şair -mütefekkir Mahtumkulu (1733-1792), kültürlü ve eğitimli bir aile ortamı içinde yetişti. Şair ve düşünür kendi kimliğini şu beyitle açıklamaktadır: 'Bilmeyen soranlara aydın bu garip adımız/ Aslı Gerkez, yurdı Etrek, adı Mahtumkulu'dur'³ Mahtumkulu, ilk eğitimini köy okulunda (mektepe) alır ve Türkmenabat Kerki yolunda bulunan İdris-Baba medresesinde ve Hiva'nın en iyi okullarından biri olan Şirgazi medresesinde eğitimine devam eder.



Medrese Mahtumkulu'ya yeni duygu ve düşünceler kazandırmış, çeşitli insanlar, ve uzak ülkelerden gelip eğitim gören öğrenciler ile tanıştırmıştır. Arapça'sını geliştirmiş ve Hezreti Palvan isimli bir öğretmenden dersler almıştır. Hezreti Palvan çok bilgili, medeniyetli ve eli-gönlü açık bir öğretmen olduğu ve Mağtımğulu'yı çok etkilediği rivayet edilir.⁴

Genç yaşlarında Mahtumkulu; Arapça, Farsça, Çağatayca öğrenmiştir. Doğu düşünürlerin gramer, astronomi, felsefe, İslam dini ve tarihi vs. konulardaki eserlerini okumuş; Bin Sina, Biruni, Ömer Hayyam, Nizami, Hafız, Hamedani, Sadi, Cami, Firdevsi, Fuzuli, Nesimi Babür, Nevai gibi büyük şair ve düşünürlerin çalışmalarına büyük saygı göstermiştir.

Hiva'da Mahtumkulu sadece Doğu'lu şair ve düşünürlerin eserlerini öğrenmekle kalmamış, Aristo, Platon gibi antik Yunan felsefe büyüklerinin de eserleriyle, ayrıca, Hint felsefesiyle de tanışmış. Dünya ufkunu genişletmesinde şairin çok seyahat etmesi faydalı olmuştur. Hindistan, İran, Afganistan, Azerbaycan, Hiva, Buhara, gibi birçok ülke halklarının hayatını araştırmış, ayrıca, Orta Asya ve Astragan'ı gezmiştir⁵

Şairin düşünce dünyasının oluşumunda, ilk öğretmeni olan babası Azadi'nin etkisi büyüktür. Mahtumkulu, sadece şair ve düşünür değil, aynı zamanda büyük toplum adamıdır. Türkmen boylarının birleşmesi ve adaletli hükümdarın yönetimi altında özerk bir devletin kurulması, halkın maddi refaha ulaşması, sosyal haksızlığın yok edilmesi, insanlar arasında iyi insani ilişkilerin sağlanması, onun en büyük isteği ve ideali olmuştur. Türkmen toplumunda, İslam prensiplerine dayalı hüküm süren sınıf kültürü ile demokrasi kültürü ile birlikte gelişmiştir.

Ekim devriminden önce şairin sanatı, bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve şiirleri Fransa, İngiltere, Hindistan, İran, Afganistan ve diğer ülkelerde tanınmıştır. Şairin eserlerine büyük ilgi V.V. Bartold ve A.A. Samoyloviç başta olmak üzere, Rus âlimlerinden gelmiş. V.V. Bartold, "Türkmenlerin Göklen boyundan olan Mahtumkulu şairin tüm Türkmenler için ulusal şair haline geldiğini" belirterek, şairin çalışmalarının ana özelliğini tespit etmiştir.⁶ Babası Azadi'yi kendisine ilim, ahlak, din, edebiyat, şiir öğreten öğretmeni olarak kabul eden Mahtumkulu babasına olan sevgisini – ilimin dili, Kalbimin armanı, Kuran'ımın Eyesi, Namusum İmanım, Şehir Sultanım, Minberdeki Ezanım, Bağımdaki Reyhanım ve Azadım adlı – şiirlerinde dile getirmiştir.⁷

Mahtumkulu, toplumdaki kötülöklere, mevcut kurallara, yabancı hakimiyetine karşı sesini yükseltmiş, boyların birleşmesi yönünde mücadele etmiştir. Şair hayatı boyunca fakir halkın düşünce ve isteklerini ifade eden bir kişi olmuş: "Sözümü dinleye bir ile belki, Muradım nasihat etmektir halka" diyerek, halka hizmet etmeyi, hayatının en önemli gayesi olarak görmüştür.⁸ "Hayatın sonu ölümdür, gaye burada verimli çalışmak." diyen

Mahtumkulu, sadece nasihat vermek ile yetinmeyip, kendi isteklerinin gerçekleşmesi yolunda mücadele vermiş.⁹ ve Türkmenlerin bağımsızlık savaşlarına da katılmıştır. Mahtumkulu ideal Türkmen tipine, 18. asırda temsilcilik etmiş ve şiirlerinde o zamanın Türkmen ruhunu aksettirmiş, yüz elli yıl sonra hayata geçecek olan Türkmen birliğinin hülyasını görüp dile getirmiştir. Devrin sosyal problemlerini Mahtumkulu'nun şiirlerinde bulabiliriz.

Fakire münasip sabr u kanaat

Baylar yaraşığı hayr u sehavet¹⁰

Ülkenin birliği ve halkın fakirlikten kurtulmasının yollarını araştıran Mahtumkulu; Orta Asya, Çin, Hindistan, İran, Rusya, Avrupa vs. ülkelerinin halklarına büyük saygı göstermiştir. “Çin-Maçinde, Rumda, Hintte, Hebeşte, olan-olmuş hünelerini bildim tut”.¹¹ Mahtumkulu'nun sanatını öğrenirken, antik devir ve ortaçağ Doğu'nun büyük düşünürlerin etkisini görüyoruz. Fakat Mahtumkulu'nun hümanizmi, Türkmen toplumunun gerçek zemininde büyümüş ve kendi açısından orijinaldir. Mahtumkulu'nun sanatı, 18. asırdaki Türkmen toplumunun tüm yönlerini kapsamaktadır. Türkmen birliği şairin şiirlerinin önemli bir yer tutmaktadır. Eserlerinde şairin sosya-ekonomik görüşleri ve sosyal- toplumsal düzen eleştirileri yansıtılmıştır.

Bu makalede Türkmenistan'ın 18. asırdaki en önemli şair ve düşünürü Mahtumkulu'nun eserleri iktisadi düşünceler açısından incelendi. 18. asır; Türkmen milletinin birleşmesi, toplumun düşüncesinin gelişmesi ve edebi dilinin meydana gelmesi ile nitelenmektedir. Ayrıca, Türkmen halkının gelişme tarihinde Türkmenistan'da iktisadi düşünceler, 18.-19. asırlarda şair ve düşünürlerin de siyasi, felsefi, dini ve ahlaki düşünceler ile birleşmiştir. Mahtumkulu'nun eserlerinde iktisadi düşünceleri onların sosyal, siyasi, felsefe düşüncelerinden ayırt etmek zordur. Bu düşünürlerin görüşlerini incelerken aslında incelemenin esas konusu olarak onun iktisadi görüşlerini değerlendiriyoruz.

Çalışmamızın odaklandığı noktalar; 18. asırda Türkmenistan'daki sosya-ekonomik durumu, Mahtumkulu bu şartlar altındaki tavrı ve çalışmaları, şair ve düşünür Mahtumkulu'nun sosyo-ekonomik görüşleri ve “Mahtumkulu'nun Toplumsal Düşünceleri ve Mahtumkulu'nun Edebi Şahsiyeti” olmak üzere temel iki ana bölüm, alt başlıklarla ve birincil kaynaklardan alınan dipnotlarla, analiz edildi. Ayrıca, Mahtumkulu'nun yazdığı şiirlerin derlendiği *Seçmeli Eserler* incelenmiş ve Türkmenistan Milli Kütüphanesi başta olmak üzere Merv ve Daşoguz kütüphanelerinden faydalanılmış ve Devletin ve milletin birliği, eşitsizlik, toplumsal düzen, sınıf mücadelesi hakkındaki görüş ve çabaları yanında onun 19. asır birinci yarısındaki Türkmen edebiyatı klasiklerinin eserlerine etkisi de ele alınıyor.

Çalışmada Mahtumkulu'nun sosyo- ekonomik düşünceleri incelenirken ileri sürülen düşüncelerin ütopyik olmadığı bunların 150 yıl sonra kurulan Türkmenistan Cumhuriyetinin kurulmasında fikir kaynaklığı yaptığı görülmüştür. Bu çalışmada Mahtumkulu'nun toplumun problem ve çözümünü sunduğu şiirlerinin toplandığı *seçilmiş eserler* adlı eserinden, Merv, Daşoğuz kütüphanelerinden ve halkın Mahtumkulu hakkında bildiği mağlumatlardan faydalanıldı. Milletin birliği ve devletin kuruluşunda Mahtumkulu kaynak ve sözcü olduğu ve maksadına 150 yıl sonra kavuşulduğu sonucuna varılmıştır.

2. MAHTUMKULU'NUN TOPLUMSAL DÜŞÜNCELERİ

2.1. Mahtumkulu'nun Devlet ve Birlik Düşüncesi:

Türkmen devletinin oluşturulması uğruna mücadele veren Mahtumkulu, babası Devlet Mehmet Azadi'nin devlet ve hâkimiyet ile ilgili görüşlerini takip ediyordu. Türkmen boylarının birleşmesi ve devlet kurma fikri, Mahtumkulu'nun hayatında özel yer tutmaktadır. Türkmen boylarının bir devlet haline gelerek birleşmesi konusunda Mahtumkulu, çok mücadele vermiştir.

Devletin kurulması, Türkmen boylarının bir araya gelmesiyle mümkün olacaktı. Boyların birleşmesi, dönemin en önemli konusu olup, ülkede barış ve istikrarın sağlanması için birinci şart olarak görülmüştür. “Türkmenin”, “Yaşımız”, “Türkmen Binası” ve birçok şiirlerinde Türkmen boylarının birleşmesi çağrısı yer almaktadır. “Fakirlik ve perişanlık yok olacak, ülkemiz gül bahçesine dönüşecek. Türkmen'in kaderi değişecektir”¹².

Türk halkları içinde Selçuklulardan sonra ilk defa Osmanlı merkezî bir devlet sistemi ile meydana çıkmıştır. Ne varki 18. asrın başlarından itibaren, ikinci viyana kuşatmasını müteakip Osmanlı Devleti devamlı yenilgilerin ve toprak kayıplarının etkisiyle Osmanlı devlet adamları ıslahatın gereğine inanıyorlardı. Gelenekçi ıslahat düşünürü Sarı Mehmet Efendinin eseri Nesayihü'l Vüzera'ya göre tüm idareciler özellikle padişah adalet üzere hareket etmelidir. Adalet sayesinde hazine bollaşacak, reaya artacak ve ülke mamur olacaktır. Bunalımın en önemli nedenlerinden biri, halka zulmedilmesi, köylerin harap olması, hazinenin zaafa düşmesi ve kıtlık vb. Zincirleme sonuçları beraberinde getiren rüşvettir. Nesayihü'l Vüzera yöneticiler arasında adaletsizliğe yeltenenleri siyaset kılıcıyla korkutmalıdır¹³ derken Sarı Mehmet Efendi eserinde Osmanlı Devleti'nin durakladığını sezince alınması gereken tedbir ve çareler üzerinde durmaktadır. Aslında eleştirilen sistem değil, devletin idare tarzıdır.¹⁴

18. asırda Türkmenlerin karşılaştığı durumla Osmanlı halkının karşılaştığı durum hemen hemen benzer problem olması hasebiyle o dönemin

düşünürleri aynı çareleri ilaç olarak belirtmekte. Adaletli ve halka zulmetmeyen yöneticilerin olması gereğine dikkat çekmektedirler.

2.2.Mahtumkulu'nun Sosyal Eşitsizlik Düşüncesi:

18. asrın ikinci yarısında, feodalizm sürecinin ilerlemesi ile sosyal eşitsizlik daha da belirginleşerek, Türkmen toplumunda sınıf ayrımcılığı çok güçlenmiştir. Mahtumkulu, toplumun fakirler ve zenginler olarak bölündüğünü net olarak görmüş, sosyal eşitsizliğe ve halkın büyük kısmının fakirliğine tercümanlık etmiştir. “Kim gelir, kim gider” şiirinde Mahtumkulu, toplumun zenginler ve fakirler olarak bölünmesine tepki göstermektedir.

Birni pest eyledi, birni serbelent,
Birni fakir eyledi, birni devletment,
Birni hor eyledi, birni erciment,
Birni geda eyledi, birni sultan eyledi.¹⁵

İyi insan olarak Mahtumkulu, kendisini ve kazancını değil de, halkı ve ülkenin refahını düşünen insanları sayıyordu¹⁶. Özellikle de düşünür-şair, insanların maddi eşitsizliği, birilerinin diğerlerin sırtından zenginleşmesine büyük tepki göstermiştir.

Kimi nan bulmaz yemeye,
Kimi yer bulmaz koymaya...¹⁷
Kimseler beğlikte, düşmez eyvandan,
Kimse yoksullukta söylenir candan...¹⁸

Mahtumkulu, sosyal eşitsizliğin temel nedenini, egemen sınıfın temsilcilerinin zenginlik peşinde koşmalarında görüyordu. Onun, sosyal huzursuzluğa yol açan idarecilerden şikayetçi olmasının sebebi; zenginlerin fakiri ezmesi, zekat vermemesi, kethüdaların rüşvet yemesi olarak görmüştür. Şair zalim idarecilere şiddetle karşı koymuş, liyakatsiz kişilerin idareyi ele aldığında sonucun ne olabileceğini dile getirmiştir.

Gömüldü deryalar yıkıldı dağlar
Yetimler gözyaşın döke başladı
Orramsıdan¹⁹ bolan haramhor beğler
Yurdu bir yandan yıka başladı.²⁰

Egemen sınıfın zenginleşmesiyle halk daha da fakirleşmiştir. “Gözünüzle görüyorsunuz. Çoğu fakir...”-diyordu Mahtumkulu ve üzüntüyle ilave ediyordu:

Fakir ayak yalın kendir kuşaktır...²¹
Hak sevse de ikbaline mal vermez,²²

İslam dini ise zengin fakir uçurumunu zekât ve sadaka müessesesi ile gidermeye çalışırken: “Komşun aç iken tok yatan bizden değildir”, diyen bir anlayışa sahipti. İslam'ın beş şartından biri zekâttır. Aristo'nun hocası olan Platon, ‘zengin çömlekçi kötü çömlekçidir’ diyerek adeta zenginliği



ayıplamaktadır. Aksine İslam dini, zenginliği teşvik etmekte, ‘Hiç veren el ile alan el bir olur mu?’ demektedir. Fakirliğin ise isyana sürükleyebilecek tehlikeli yanından bahsederek insanları çalışmaya ve üretmeye teşvik vardır. İslam’ın şartlarından olan namazda zengin ve fakirin aynı safta omuz omuza durması, Ramazan da oruç tutulmasıyla zengin tabakanın aç kalıp, fakirliğin halini anlamasıyla zengin fakir uçurumunun önüne geçilmiş olunuyordu. Doğal bir sonuç olarak, zengin de olacaktır fakir de. Yalnız, zengin fakiri ezip, onun sırtından geçinmemeli; fakirde hakkının gasp edildiğinden bahsedip zenginin malını yağmalamamalıdır, aksi halde kaos ortamı oluşur. Varlıklı olan şükredip malının zekâtını verir, fakirde daha çok çalışıp biraz sabrederse toplumsal barışa ulaşılabilir. Mahtumkulu insanların maneviyatına seslenen, halkın hissiyatına tercüman olan 18. asır düşünürlerindedir. Osmanlı devleti bir refah ekonomisi üzerinde önemle durması provizyonizm ilkesiyle ülkede arzın talebi karşılmasına böylece ucuzluğun olmasına dikkat etmiştir. Devletin görevleri arasında olan yol, köprü, su arkı vb işleri yapanlardan vergi almaması, vakıflar yoluyla da lüks ve israf yasakları ve infak zihniyeti harcanabilir geliri toplum refahının artmasına yöneltmiştir. Vakıf gelirlerinin 18.asırdaki oranı %25'lere çıkmıştır.²³

Mahtumkulu, iktidar sınıfa kınayarak bakıyor, fakir kitleye de; sempati ve sevgiyle yaklaşıyordu.

Miskin olsun mıdam senin sırdaşın,
Odur yürekdeşin hem-de kardeşin,
Yavuz güne düşse bu aciz başın,
O da bile yanar, dermana gelir.²⁴

Mahtumkulu'nun şiirlerindeki, sosyal eşitsizliğin, adaletsizliğin ve egemen sınıfın yargılanması, zenginlerin suçlanması ve halkın yüksek insani değerlerinin övülmesi, halkın bilinçlenmesine katkıda bulunmuş, zalimlere karşı nefret duygusu uyarmıştır.

2.3. Toplumsal Düzenin Eleştirileri:

Mahtumkulu, toplum düzenini eleştirmekle yetinmeyip, tüm feodal toplumun yanlısını gösteriyordu. Mevcut düzene karşı amansız mücadelesinde idareciler tarafından Mahtumkulu zulme maruz bırakılmıştır. Bunların çoğunu şiirlerinde ifade etmiştir.

Firagi²⁵, dert söyleyip, derde yanmalı

Kan yutup, zalim Fettah kanmalı,

Diri kendim, lakin ölü sanmalı,-

Anlarsa öldürecek, bu destanı o Fettah²⁶

Zenginlik peşinde koşturmacayı Mahtumkulu, şiirinde dönemin özelliği olarak nitelendirmiştir. ‘Ne bazigar cahandır. Göz açan malı arar.’²⁷ Mahtumkulu “Böyle bir zaman olmuş, varlığı olmayan fark edilemiyor bile” diyerek feodal toplumda insanlara aklına göre değil, varlığına göre değer verildiğini belirtir.

Mahtumkulu, halkın saadetini ve refahını en üst değerler olarak görür ve hayatta fakirlikten ve zulümden kurtulmaya vesile olmayan şeyleri, gereksiz olarak algılayarak “Gerekmez” isimli şiirinde şair ataerkil-feodal ilişkileri eleştirir.

İlim-günüm harı-zardır, gelsin devlet leşgerlerin,
Dini hödür eyleyip sen, acep kuran gerekmez.
Bizim ilin şah, gedası, felek, sana yük olur,
Her kes özge sultanıdır, hanu-sultan gerekmez.²⁸

“Mera” şiirinde Mahtumkulu Nuh’taki (Azerbaycan’daki bir bölgenin adı) gerçek hayatı değil, kendi ülkesindeki hayal ettiği hayatı canlandırır. Bu şiirde zulümden azat halkın, bereketli hayatına dair şairin arzuları tam olarak ifade edilmiştir.²⁹ Bu şiirler bize Mahtumkulu’nun sadece şair olmayıp, aynı zamanda bir düşünür ve mutasavvıf olduğunu gösterir. Yeni dönemde yaşamış bir Türkmen şairi onun için; “Halkın oçmez çırağı/Ulu ussat Pırağı” demiştir. Mahtumkulu’nun şiirleri, kendi geleneklerini yaşayamadıkları ve daraldıkları zamanlarda Türkmenler için geniş dünyalara açılan aydınlık bir pencere olmuştur.

Mahtumkulu’ya duyulan derin hürmet ve ona saygıda kusur edilmemesi, daha önce kısıtlamalar yüzünden yayımlanamamış şiirlerinin toplandığı kitaba “Bağışla Bizi” adının verilmesiyle daha açık anlaşılabilir olacaktır.³⁰

2.4. 18. Asırda Türkmen Toplumunda Sınıf Mücadelesi:

Mahtumkulu Divanı’nda sosyal eşitsizlik, iktidardaki sınıfın daha da zenginleşmesi ve zor hayat şartları gibi konular işlenir. Bu süreçler, mücadelesiz geçmiyordu. Örneğin, “Görün bu eyyamı. Felek gerdişi. Fakire zulüm etmek oldu verdişi.”³¹

Mahtumkulu, maddi gücü elinde bulunduranlar ile yoksulluğu gittikçe artan halk arasındaki çelişkileri ve aralarındaki sınıf mücadelesini görmüştür. Zamanla bu toplumsal kötülüğe ve adaletsizliğe son verileceğine ve ezilenlerin durumunun gelecekte düzeleceğine inanmıştır. Bunu şair-düşünür birkaç şiirinde dile getirir: “Güzel zaman gelmedi”, “Bellidir” vs. Şairin “Zalimler hor olur, kalır ayakta, Garip, sen yılma, şir dek olur sen”³² sözleri, geniş kitle için bir atasözü haline gelmiştir. “Bellidir” şiirinde Mahtumkulu, zalimlerin adalet karşısında cezalarını bulacaklarını öngörür.

Mahtumkulu, gariplerin gözyaşı
Dağları yandırır, eritir taşı...
Fakire zülm eden zalimin işi,

Ruzı-mahşer divanında bellidir.³³

Mahtumkulu, tüm hayatı boyunca adaleti, ülkesinin ve halkının fakirlikten kurtulma yollarını aramıştır. Şair Allah'tan başka sığınılacak yer olmadığını söylerken, ne derece zor bir dönemden geçtiklerini tasvir etmekte ve adeta ahir zamanı yaşadıklarını belirtmektedir.

"Ahir Zamane"³⁴ isimli şiirinde şair görevlilerin rüşvet aldığını, hak etmeden kazanç elde ettiklerinden dert yanmaktadır. Mahtumkulu, ataerkil-feodallerden fakirleri korumuş. Bu açıdan "Eyledi"³⁵ şiiri örnek olabilir. Şiirinde başkasının varlığına göz koyan, halkın hayvanlarını ellerinden alan, halkı çileden çıkararak Göklen hanlarına boyun eğmemeyi önerir.

Mahtumkulu, tüm insanların eşit olması gerektiğine inandığını "Bellidir" şiirinde de beyan etmiştir. Feodal kuralların hâkim olduğu bu dönemde, insan eşitliğine ilişkin düşünceleri eğitici bir rol üstlenmiştir. Mahtumkulu'nun şiirlerini okuyan zor durumdaki halk, kendi insani değerlerinin farkına varmış ve bir nevi moral depolamıştır.

3. MAHTUMKULU'NUN EDEBİ ŞAHSİYETİ

18. asır Türkmen edebiyatının önemli bir özelliği de, yazılı edebiyat geleneğinin yerleştiği asır olmasıdır. Bu dönemin başlıca temsilcisi olan, Mahtumkulu'nun edebî şahsiyetinin oluşmasında Tasavvuf ilminin derin bir tesiri vardır. Mahtumkulu; edebî üstad olarak gördüğü mutasavvıf şahsiyetler arasında «iklim sahibi» olarak Ahmet Yesevî'ye de yer vermiş, onun kendisinden önceki tecrübe ve birikimlerinden yararlanarak yeni yorum ve metotlarla bizzat şekillendirdiği sufistik çizgiyi devam ettirmiş, geliştirmiştir. "Fırâkî" şairin mahlası olup "rahatlığı, azatlığı seven", "asayiş taraftarı" manalarına gelir. Bunun böyle olduğunu bu ferasetli şairin:

"Mahtumkulu, adın döndü Firaka,
Parıg olup çek özünü kenara."

Şeklindeki mısraları da tastiklemektedir. Firaki mahlasını kullanan Mahtumkulu, 11. asırda başlayan, Hakim Ata, Yusuf Hemedani, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli ile devam eden tasavvuf halkasının 18. asırdaki temsilcisi gibidir.

Doğu edebiyatının örnek şairleri: Nizami, Sadi, Hafız, Alışir Nevai ve Fuzuli gibi üstadların yolundan gitmiş ve şiirlerinde örnekler vermiştir.³⁶ sufizmi şiirlerinde işler ve edebi-manevi kişiliğine tesir eden hocalarını şöyle sıralar:

Hacı Bektaş, Abdulkadir,
Hoca Ahmet, İmam Rızadır,
Ferudin bir evliyadır.
Barından himmet isterim.³⁷

Hoca Ahmet, Hacı Bektaş gibi üstaplardan himmet alan, onların tasarruflarıyla şiirler söyleyen Mahtumkulu'nun, edebi mirasının derinliğinde Kur'an ve peygamber sevgisi yatmaktadır. Divanında:



Dolduran bu cihanı,
Sözlen iki dünyayı,
Külli işin beyanı,
Kur'andadır-Kur'anda.³⁸

Diye söylerken, her işin temelinde Kur'an'ın yer aldığını ve şairlerinin ilham kaynağının Allah'ın Yüce Kelamı olduğunu ifade etmektedir. O dönemde Müslüman mekteplerinde çocukluktan başlayarak okuma yazmayı öğrendikten sonra ilk okutulan "Haftak" ve "Amme Cüzü" dür. Bu da "Nahana geldin" adlı şiirinde şöyle yansır:

Yedi sekiz yaşında atan mollaya verdi,
Okup Kur'an kitabı, ulalıp ona geldin.³⁹

Mahtumkulu Kur'an okur, okuduklarıyla amel eder. Kuran'daki tüm ekonomik kurallar, toplumsal adalet kavramıyla ilgilidir. Kur'an toplumsal adaleti ekonomik adalette bulur. Müslümanlara helal yoldan servet kazanmaları öğütlenir ve teşvik edilir. Ekonomik faaliyetlere ahlaki değerler atfedilirken üretim ile meşgul olan bir Müslüman'ın ibadetle meşgul olduğu kabul edilir.⁴⁰ ve bunu "Divana Geldi" şiirinde şöyle ifade eder:

Mahtumkulu söyler, Kurana uydum,
Gıybeti bıraktım, haramı koydum⁴¹

Mahtumkulu Kur'an da ki bazı meselelere telmihte bulunur ve bazı peygamber kıssalarının geçtiği surelerin ayetlerini birçok şiirinde dile getirir. "Ekip Geçti" şiirinde şair; Hz. Âdem'den (a.s) başlayarak Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İdris, Hz. İsa, Hz. Eyüp, Hz. Süleyman, Hz. Yunus, Hz. Musa, Hz. Yusuf, Hz. Yakup ve diğer peygamberler hakkında "Kuran'da" verilen bilgileri iletir, "Ekip Geçti" şiirinde:

Evvel Adem indi dünya,
Bu dünyayı ekip geçti...
Öz devrinde Nuh peygamber,
Neccar işin tutup geçti.

Tâ İsa gelince daim,
Eshab-ı kehf yatar kaîm,
Hakk'ın yolunda İbrahim,
Canın oda yakıp geçti.⁴²

Mahtumkulu'nun şiirlerinde; mertle namerdin mukayeseleri yanında birçok şiirinde, insanları iyiliğe ve doğruluğa çağırır. Derviş edasında halkı irşada çağırır. Prof. Dr. Fuat Köprülü şairi Nakşibendî şeyhi olarak görmektedir. Şairin kendisi de iklim sahibi Ahmet Yesevi diyerek adeta bunu tastiklemektedir. Köprülünün görüşü şöyledir. 'Ceyhun ile Hazar Denizi arasında Belh ve Herat ile Esterabad'a kadar uzanan ve üzerinde oturulmayan geniş bir alan üstünde yaşayan Türkmen kabileleri üzerinde

Ahmet Yesevi'nin etkisi görülmektedir.⁴³ Dini temelleri olan dünyanın faniliği meselesi, Mahtumkulu'nun şiirlerinde çok görülür. Onun için dünya malına tamah etmemeli, ahireti kazanmalıdır.

Mahtumkulu imiş bu dünya fani
Faniyi koy ahiret diyip koy canı.⁴⁴

Bir başka şiirinde kötülerin revaçta olduğu ve fakir fukaranın acıklı hali gözler önüne serilir.

Mahtumkulu gariplerin gözyaşı
Dağları yandırıp eridir taşı
Fakire cebr eden zalimin işi
Ruz-i mahşer divanında bellidir.⁴⁵

19. asır Türkmen edebiyatının önde gelen temsilcileri Mahtumkulu'yu öğretmenleri olarak kabul etmişlerdir. Özellikle, Seydi, Zelili, Kemine⁴⁶, Mollanepes gibi Mahtumkulu'nun birçok diğer muakkiplerinin sanatında etkisi güçlüdür. Mahtumkulu'nun halk diliyle ifade edilen yüksek sanat eserleri, dönemin yaşamını, hayat tarzını, halkın törelerini gerçekçi olarak yansıtmış. Eserlerinde gündemdeki en aktüel toplumsal, siyasi ve ekonomik problemler ele alınmış; Türkmen halkının hayatındaki tüm önemli olaylar eserlerinde yer almıştır.

3.1. Mahtumkulu Divanında Temalar

18. asırda yaşamış olan Mahtumkulu'nun şiirlerinin çoğu dini konular içermekte ve edebi kişiliğine olumlu tesir etmektedir. Dini konuların dışında halkın duygularını, istek ve arzularını dile getirmiştir. Milli şairin özelliklerini Şamiyev şu şekilde anlatır: "Dünyada, en çok iyi insanların yaşamaya hakkının olduğunu ispatlamaya çalışmakta ve hümanist bir özellik sergilemektedir. Şiirlerinde insanlara hep iyi ahlaklı olmayı, kötülüklerin ise öbür dünyada cezalandırılacağını öğütler. Allah korkusuyla insanları iyiliğe çağırır. Şiirlerinin esas teması insanların yaşayışlarıyla ilgilidir. Kendi yaşadığı zamanın adaletsizliğine karşı gelir, onları şiirlerinde ortaya koyar."⁴⁷

Türkmen Edebiyatının bu büyük mütefekkirinin divanında muhteva olarak; iyilerle-kötülerin, mertle-namerdin, güzelle-çirkinin mukayesesi geniş bir yer tutar. Şiirlerinde; insanları sağlam bir inanca, iyiliğe ve doğruluğa çağırır.⁴⁸ Mathumkulu'dan etkilenen Türkmen şiirlerinde genelde Türkmen boylarının birlik beraberlikleri, insanın faziletli olması, ahiretin kazanılması, sevgi, Türkmen örf âdetleri ve benzeri temalar hakimdir.

3.2. Mahtumkulu Divanının Şekil Özellikleri ve Diğer Dillere Tercümeleri

Mahtumkulu Türkmen halkının sesini, Türkmen diliyle yoğurup, halkına sunan insandır. Türkmen dilinin yazılı edebiyatı olan diğer dillerden hiç bir

eksikliğin olmadığını, onlarla boy ölçüşebilecek seviyede olduğunu, gönüllere taht kuran eserleriyle açıkça ispat etmiş ve Türkmen diline yeni bir açıdan bakılmasını sağlamıştır.⁴⁹

Mahtumkulu, çaresizlik içerisindeki halkı ümitlendirmek, onlardaki milli manevi duyguları yeniden canlandırmak için sade bir dille, hece vezninde şiirler söylemiştir. Divan'ında yer alan bu şiirler genellikle rediflerinin adlarını almışlardır. Mahtumkulu Divanı'ndaki şiirler dil, vezin ve şekil bakımından daha çok halk şiirinin şekil özelliklerini taşımaktadır. Genellikle şiirlerini 8'li, 11'li hece ölçüsüyle yazmıştır. Sade bir Türkmence kullanılmıştır. Halk şiirinde çok görülen redifle pekiştirilmiş yarım kafiyeler kullanılmıştır. Şiirlerde yer yer atasözleri ve vecizelerde görülmektedir. Şiirlerindeki bent sayıları farklıdır. En az 1, en fazla 85 beyitten oluşan şiirleri bulunmaktadır. Ahmet Yesevi'de olan vücutname geleneği Mahtumkulu'da da vardır. Bir yaştan 100 yaşa kadar, şiirlerinde işlenmiş bir yaş (vücutname) şiirleri vardır.

3.3. Mahtumkulu Divanı'nın Dil Özellikleri:

Aşağıdaki tablo dil özellikleri açısından diğer Türkmen Edebi eserleri ile kıyaslandığında Mahtumkulu Divanı'nın dil zenginliğini göstermektedir.

Tablo 1: Mahtumkulu Divanı'nı ve Türkmen edebi eserlerinin dilinde singarmonizme ait bilgileri içeren tablo

Analizi Yapılan Edebi Kaynakları	Kelime sayısı	Kalın seslerle kurulu kelimeler	İnce seslerle kurulu kelimeler	Kalın-İnce Çekimli kelimeler birlikte	Karışık sesli kelimeler (Türkçe'de yok)
Mahtumkulu Seçilmiş Eserler 1976	39781 % 100	20402 % 51.3	17222 % 43.2	37624 % 945	2157 % 54
S.Türkmenbaşı Türkmenin Beş Döneminin Ruhu 2003	25716 % 100	13833 % 54	10612 % 41	24445 % 95	1251 % 5
Koroğlu Türkmen Halk Destanı 1980	49355 % 100	24678 % 50	21686 % 44	46346 % 94	2991 % 6
B.Kerbebayev Seçilmiş Eserler 1992	2340 % 100	1190 % 51	1087 % 46	2277 % 97	63 % 3
Ç. Aşırov Yaşlı Önder 1980	32060 % 100	16919 % 53	13958 % 43	30877 % 96	1179 % 4

Kaynak: Türkmen Dili Gazetesi No:15 (425) 09.04.2008

Yukarıda analizi yapılan eserlere göre şu sonuçları elde edebiliriz:

1. Mahtumkulu'nun 'Seçilmiş eserlerinden' (A. 1976) 39781 kelimenin %51.3 kadarı kalın sesli % 43.2-si kadarı da ince sesli kelimelerden oluşmuştur. Bu ise şairin toplam kelimelerinin % 94.5 kadarının palatal singormonizm kuralına dayandığını ve onun toplum ve edebiyat diline yakın olduğunu göstermektedir. Şairin eserlerinde bu kurala istisna karışık sesli kelimeler toplam sayının ancak %54 (2154 kelime) kadarını kapsamaktadır. (Tabloya bakınız.)

2. Mahtumkulu'nun eserlerinin dilinde kalın ince sesli uyuşmasına dayanan kelimelerin sıklık derecesi (% 94.5) S Türkmenbeşinin "Türkmenin Beş Döneminin Ruhı" eserinde (% 95) ve "Koroğlu Destanı"nda % 94'e denk geliyor. "Türkmen Halk Masalları" na (% 96) Ç. Aşırov'un "Yaşlı Önderi" ne (% 96) ve B. Kerbabayev'in "Seçilmiş Eserleri" ne(% 97) kıyasladığımızda ise daha düşük oranda kalmaktadır.

3. Ünlü şairin eserlerinin dilinde palatal singormonizma kuralına uymayan istisna kelimelerin rast gelme oranı % 5.4 oranında olup bu sıklık "Türkmenin Beş Döneminin Ruhı" % 5 ve "Koroğlu Destanı"nın % 5 seviyesiyle denk olmasına rağmen "Türkmen Halk Masalları"ndan % 4 Ç.Aşırov'un "Yaşlı Önderi"nden % 4 ve B.Kerbabayev'in "Seçilmiş Eserleri"nden % 3 yüksek derecede olduğunu gösterdi. Mahtumkulu'nun eserlerinin dili karışık çekimli harflerden oluşan kelimelerin rast gelme oranı yüksek olmasının nedeni bu eserlerde Arap ve Fars dilindeki kelimelerin daha çok kullanılmasıyla açıklanabilir.

4. Analiz yapılan tüm edebi eserlerde kalın sesli kelimelerin rast gelme ihtimali ince sesli kelimelerin sıklık oranından ortalama 12 kat fazladır. Onların rast gelme oranı ortalama % 52 : % 44 Aralığında ölçülebilir. Bu fark basit kayda değer olmayan bir ölçüm olarak kabul edilebilir. Çünkü genellikle Türkmen Dilinde kalın sesli kelimeleri ince sesli kelimelerle kıyasladığımızda çok rastlamaktayız.⁵⁰

3.4. Mahtumkulu Divanı'nın Diğer Dillere Tercümeleri

Mahtumkulu'nun şiirlerinin Avrupa dillerine ilk tercümeleri Londra 1842; Paris 1852 ve Sankt Peterburg 1853'tür. Mahtumkulu'nun şiirleri A. Hodzko tarafından 1842 yılında İngiliz diline tercüme edildi ve İ.F. Blaramberg tarafından 1853 yılında Rus diline yapılan tercümeleri ise istenilen düzeyde değildir. Şiirler asıl manasından uzaklaşarak serbest bir tarzda tercüme yapıldığı mısralarda açıkça görülmektedir. Türkmen şairinin şiirleri dünya halklarının birçoğunun dillerine tercümesi yapılmıştır. Mahtumkulu'nun şiirleri Rus diline A. Tarkovskiy ve G. Şangeli Fransız diline Lois Bazin ve Pertev Boratov İngiliz diline Brian Aldiss ve Yusuf Azmun gibi uzmanlar tarafından tercüme edilmiştir. A.Hondzkonun kitabında 1. ve 2. sıralarda yer alan şiirlerin Türkmence asıl nüshasındaki kıtaların tamamı değil de her birisinden sadece beş bent İngilizce'ye çevrilmiş ve 3. sırada yerleşen şiirin asıl nüshası da beş bentten oluşmaktadır.

His Winter Recollection (Kış hatıraları) Bent asıl nüsha:

Altmış başlı ala karlı dağlardan
Duman göçer yağmur yağar sil kalmaz.
Şeyda bülbül mesgen tumuş bağlardan
Hazar vurur yaprak kaçar gül kalmaz.

İngilizce tercümesi:

From the summits of the lofty snowy mountains the clouds get down;
The rains pour and streams gush.
The enamoured nightingale seeks for a shelter in the bowers.
Autumn hastens; the leaves of the rose grow pale and wither.

Anlamı: Kışın büyük dağların tepesinden bulutlar aşağıya iniyor yağmur yağıyor derya-nehir akıyor. Sevimlice bülbüller kendi yuvalarında rahatlık buluyor (huzura erişiyor). Sonbahar geliyor güllerin yapraklarının büyümesi ve canlanması yavaşlıyor.⁵¹

Mahtumkulu Divanı'nın el yazma nüshaları ilk kez Macar bilgini A. Wamberi molla Durdı ismindeki şahıs vasıtasıyla bulunmuştur. Astrahan'da Rus Konsolosluğunda görevli F.A. Bkalin de Molla Durdu aracılığıyla Mahtumkulu'nun bir el yazmasını buluyor ve bu nüsha şu anda H. Petersburg'da coğrafi camianın arşivinde tutulmaktadır.⁵² Mahtumkulu'nun şiirleri, Rusça'ya en çok tercüme edilen şiirlerdir. A.Tarkovski, G.Sengliyan, A.Kozlov ve diğer yazarların sayesinde Rus okurları şairin şiirleriyle tanışmışlardır.⁵³ Mahtumkulu'nu Divanın genellikle sanat yönü değil didaktik yönü ağır basmaktadır. Yarım ve tam kafiye Divan-ı Hikmet'te olduğu gibi ön plana çıkar. Dörtlük ve beyit sayıları şiirler göre farklılıklar arz etmektedir. Zengin bir kelime hazinesi ile yazılmış ve İngilizce Fransızca Çince Farsça Ermenice ve Rusça'ya ayrıca Kazak Kırgız Karakalpak Özbek Azerbaycan Dili ve diğer dillere tercüme edilmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Düşünür-şair Mahtumkulu'nun eserleri ele alınan dönemin sosyal- toplumsal sorunlarını kapsamıyla 18. asırda Türkmen Halkı için büyük değişikliklere sahne olmuştur. Mahtumkulu'nun eserlerindeki ana tema insanlığın geleceğine dair pozitif ve yapıcı düşünceler olduğu görülmüştür. Mahtumkulu Divanı; İngilizce, Fransızca Çince, Farsça, Ermenice, Rusça, Kazakça, Kırgızca, Karakalpakça, Özbekçe ve Azerice çevirileriyle, çağdaşlarını, komşu milletleri ve batı halklarını etkilemiştir.

Bu makalede bulunan bulgular Mahtumkulu'nun toplumu birleşmeye birlik olmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Mahtumkulu, sadece sosyal acının, sosyal adaletsizliğin, Türkmen toplumunda derin süreçlerini ve çelişkilerini göstermemiş; ayrıca, zenginlik peşinde koşmayı, insanın insan tarafından zulüm edilmesini temel kötülük olarak görmüştür. Zengin ile fakirlerin menfaatlerinin arasındaki çelişkiyi, onların toplumdaki ekonomik ve siyasi yerini göstererek, üretici halkın ahlak değerlerinin üstünlüğünü vurgulamıştır. Zamanın problemlerini teşhis etmiş ve eserlerinde çözüm önerilerinde bulunmuştur. Mahtumkulu eserleriyle halka hizmet vermiş, halkı vatana sevgi, zalimlere karşı durma ruhunu benimsetmiştir. Mahtumkulu, sadece nasihat vermek ile yetinmeyip, şiirleriyle mücadele vermiştir. Mahtumkulu babası Azadi gibi dini düşüncesi ağır basan ve insanların vicdanlarını harekete geçirerek sosyal refahın ve barışın sağlanabileceğine inanmış toplum önderlerindedir.

Bu makalede; tüm insanların eşit olması gerektiğine inandığını "Bellidir" şiirinde beyan eden Mahtumkulu'nun: Eğitici yönü, toplumsal problemlere bakış

Kirkuk University Journal- Humanity Studies

açısı ve sosyal eşitsizliğe karşı çözüm önerileri ele alınmıştır. Feodal kuralların hâkim olduğu 18.asırda, Mahtumkulu'nun insan eşitliğine ilişkin düşünceleri eğitici bir rol üstlenmiş ve şiirlerini okuyan zor durumdaki halk, kendi insani değerlerinin farkına varmış ve bir nevi moral depolamış oldukları gözlemlenmektedir.

ABSTRACT:

Sole aim of Mahtumkulu who has been affected by his father azadi was unity of people and found of state. Mahtumkulu who saw social inequality as the biggest handicap declared with his poem –who comes, who goes-. One of the features of that time was wealth and its charm. 18th century was time that has been social inequality and written literature.

While mahtumkulu was declaring his thought he used religious and national theme. With this way he targeted people' improvement. He has taken care social problem and used syllable metre with simple language. These poem was translated to many foreign languages therefore this proves that world highlights its poem. It was drawn a conclusion that mahtumkulu' effort was not in vain.

It was seen that fundamantel of Turkmenistan which became independent in 1991 was laid 150 years ago. Finally Turkmenistan became republic. In this study we analysed optional work of art of mahtumkulu and we benefited from Turkmen National Library, Merv and Dasoguz libraries.

Key Words; 18th century , Mahtumkulu, Society, Criticism, Literary Personage

DİPNOTLAR

1. Ishik Universitesi, Erbil/Iraq, da29tr@yahoo.com
2. Mevlana Universitesi, Konya/Turkiye, rcakir@yahoo.com
3. **Biray, Himmet , Mahtumkulu Divanı, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992, s.12**
4. Oraz Yagmır, **Magtımğulnama** , Türkmenistan medeniyet hazınası, Aşgabat, 1992, s.131
5. **Bakasova, R., XVIII Asırda Türkmenistandaki İktisadi Düşüncelerin Tarihinden, Türkmenistan SSR İlimler Akademisi Yayınları, Aşgabat, 1961,s.53-54**
6. **R. Bakasowa, a.g.e., s. 55**
7. **Golamhoseýin Golamhoseýinzade, Magtymguly Pragy bilen tanyşlyk, Eyran Islam Respublikasının Türkmenistandaki İlçhanasının Medeniyet Merkezi, Alhoda Halkara neşiryaty, Aşgabat, Magtımğulı 2003, s.6**
8. **Mahtumkulu. “Ziyan”, Seçilmiş Eserler, Aşgabat 1988, s.139**
9. **Mahtumkulu. “Yoldaş bolan”, Seçilmiş eserler. s. 255**
10. **Himmet biray a.g.e. „kadrin ne bilsin,, , s. 374**

11. Mahtumkulu. "Bildim tut", Seçilmiş eserler, s. 211
 - i. "Çın-Maçında, Rumda, Hindde, Hebeşde,
 - ii. Bolan- bolmuş hünarleri bildim tut"
12. Mahtumkulu. "Türkmenin". Seçilmiş Eserler, s. 185
13. Mehmet Öz, Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları, Dergah yayınları, İstanbul, 1997, s.94
14. Hasan Karaköse, Siyasal Düşünce Tarihi, Nobel yayın dağıtım, Ankara, 2004, s. 122
15. R. Bakasowa, a.g.e., s.62
 - a. Birni pest eyledi, birni serbelent
 - b. Birni pakır eyledi, birni dövletment
 - c. Birni hor eyledi, birni erciment
 - d. Birni geda, birni soltan eyledi.
16. Mahtumkulu. "Geçti Zamana", Seçilmiş eserler, s.152
17. Mahtumkulu. "Yer arar", ŞIGIRLAR, I TOM, s. 86
 - a. Kim nan tapmaz iymâge,
 - b. Kim yer tapmaz goymaga ...
18. Mahtumkulu. "Geçip baradır", ŞIGIRLAR, I TOM, s. 257
 - a. Kimseler beglikde, düşmez eyvandan
 - b. Kimse yoksullukda kâyiner candan...
19. Orramsıdan; azgından
20. Himmet biray, a.g.e., s. 20
21. Mahtumkulu. "Bolar", Seçilmiş eserler, s. 145
 - a. Garıp ayak yalan kendir kuşaktır...
22. Mahtumkulu. "Güzel zaman gelmedi", Seçilmiş eserler, s.179
 - a. Hak söysede ikbalına mal bermez,
23. Ahmet tabaoğlu, a.g.e. s. 203
24. Mahtumkulu. "Amana Gelir", Seçilmiş eserler, s. 444
 - a. Misgin bolsun mıdam senin sırdaşın,
 - b. Oldur yürekdeşin hem-de gardaşın,
 - c. Yowuz güne düşse bu acız başın,
 - d. Oda bile yanar, dermana geler.
25. Fragi (Pyragy – ayrılmış) – Mahtumkulu'nin lakabı.
26. Mahtumkulu. Fetdah, Seçilmiş eserler. s.183
 - a. Pıragı, dert aydıp, erde yanmalı
 - b. Gan yududıp, zalım Fetdah ganmalı,
 - c. Diri özüm, lâkin öli sanmalı-

d. Ansa öldir, bu setanı ol Fetdah

27. Mahtumkulu."Arar", ŞIGIRLAR, I TOM, s. 86

i. Na bazıgar cahandır.-

ii. Göz açan malı gözlar.

28. Mahtumkulu. "Fani Cahan Gerekmez", Seçilmiş eserler, s. 103

i. İlim-günüm harı-zardır, gelsin dövlet leşgerlerin,

ii. Dini hödür eyleyip sen, acap kuran gerekmes.

Bizin ilin şa, gedası, pelek, sana yük bolar,

Her kes özüğe soltandır, hanu-soltan gerekmes

29. Mahtumkulu. "Mera", 173.sayfa.

30. [http://www.turkmenhost.com/documents/yaprak/16/53-54.htm\(23\09\2006\)](http://www.turkmenhost.com/documents/yaprak/16/53-54.htm(23\09\2006)) Mehmet

Kara,

türkmen türkçesi kitabından, mahtumkulu'nun şiirlerinde çağatayca ve oğuzca unsurlar,

31. Mahtumkulu. "Aygününüz batmağa", Seçilmiş eserler, s.158

a. Görün bu eyyamı, pelek gerdişi,-

b. Pakıra zulm etmek boldı werdişi.

32. Mahtumkulu. "Olur sen", ŞIGIRLAR, I TOM, s.124

i. Zalımlar har bolar galar ayakda,

ii. Garıp, sen yıglama şir dek bolar sen.

33. Mahtumkulu. "At yanında bellidir", Seçilmiş eserler, s. 273

i. Magtulgı, garıpların göz yaşı

ii. Dağları yandırır, erider daşı...

iii. Pakıra zulm eden zalımın işi,

iv. Rozi-mağşar diwanında bellidir.

34. Himmet Biray "Ahir Zamane", s.482

35. Mahtumkulu. "Eyledi", Seçilmiş eserler, s. 45

36. "Mahtumkulu Firakide Sufizm", Hidayet Peker,Türkmen Dili Gazetesi, No: 18(428),Mayıs, 2008, s.2

37. Mahtumkulu, Şiirler, 1.cilt, Aşgabat, 1983, s.60

38. Mahtumkulu, Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat, 1976. s.627

39. Merdov, Aşır, "Mahtumkulu ve Kur'an", Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Mahtumkulu Özel Sayısı, sayı:18, Nisan 1998, s.149

40. Vural savaşı, iktisadın tarihi s. 133

41. Merdov, Aşır, a.g.e. s149

42. Çakır Ramazan, "Mahtumkulu Firakî'nin Şiirlerinde Peygamber Sevgisi", Yağmur Dergisi, sayı:33, 2006

Kirkuk University Journal- Humanity Studies

43. Ahmet Yesevi Ruhu; Dünyanın faniliğini, müminlere asıl ahiret için çalışmak gerektiğini, Allah aşkı ile gönlünün çırpındığını, hak yolunda dem çeken hakiki dervişlerle yoldaşlık etmek istediğini söyler. Himmet biray, a.g.e., s. 17
44. Himmet biray, a.g.e.,s. 18
45. Himmet biray, a.g.e., s. 19
46. Mizahçı-şair Kemine, Türkmen edebiyatının gelişmesindeki Mahtumkulu'nun katkısına çok değer vermiştir. Halk içinde şöyle söyleniyor: Kemine, arkadaşı Mollanefes ile bir sohbetinde "Halk, folklor ürünlerinin zengin mahsüllerini yetiştirmiş. Mahtumkulu gelmiş ve olmuş, pişmiş sözlerin hasatını toplamış. Bize de, hayat boyunca yürüyerek kalan, düşen başakları toplamak kalmış.
47. Şemiyev, Gurbangeldi, "Milli Şairimiz Mahtumkulu", Mahtumkulu Divanı, Aşkabat, 1996. s. 3.
48. Çakır Ramazan, a.g.e., 2006
49. Göklenov, C., "Mahtumkulu Söyler Dili Türkmenin", Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Mahtumkulu Özel Sayısı, sayı:18, Nisan 1998, s.267
50. N. Amanmuhammed, "Mahtumkulu'nun Dilinde Singarmonizm", Türmen Dili Gazetesi, No:15 (425), 09.04.2008
51. Söyegov Muratgeldi, "Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Avrupa Dillerine İlk Tercümelere Londra, 1842; Paris, 1852 ve Sankt Peterburg,1853" Mahtumkulu ve Dünya'nın Ruh-Medeni Zenginlikleri isimli Uluslararası Konferansa,Türkmen Dili gaz.26.03.2008
52. Aşırov, A., "Mahtumkulu'nun El Yazmaları Türkmenlerin Milli Mirası", Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Mahtumkulu Özel Sayısı, sayı:18, Nisan 1998, s.72
53. "Mahtumkulunun Eserlerini Rus Diline Tercüme Etmenin Zorlukları", Agamurat Muhammedov,Türkmen Dili Gazetesi,No: 18(428),Nisan 2008, s.2

الشخصية الادبية لشاعر القرن الثامن عشر مخدوم قولى وانتقاداته للنظام الاجتماعي

احمد دنج

استاذ مساعد

جامعة اشيق / اربيل-العراق

رمضان جاقير

استاذ مساعد

جامعة مولانا / قونيا - تركيا

ملخص

كان هدف الشاعر مخدوم قولى الذي تأثر بافكار والده ازاي توحيد الامة . وكان يعتقد بان العائق الوحيد امام تحقيق هذا الهدف هو عدم توفير العدالة الاجتماعية وقد تطرق الى هذا الامر بشكل واضح في قصيدته kim gelir , kim gider . وكان من خصائص تلك الفترة السعي وراء المال والغنى وكان هذا الامر هو المعيار الوحيد لقيمة الانسان . ان من سمات القرن الثامن عشر هو شبح الظلم الاجتماعي الى جانب ذلك تطور الادب .

لقد حاول مخدوم قولى نشر افكاره عن طريق اشعاره التي تطرق فيها الى المواضيع الدينية والقومية وقد حاول اصلاح المجتمع بتلك الوسيلة قد نظم اشعاره على وزن المقطع . ان ترجمة قصائد هذا الشاعر الى لغات اجنبية عدة يدل على مدى اهتمام وتقدير العالم الخارجي بشخصيته واشعاره .

وان جهود مخدوم قولى من اجل توحيد الشعب التركماني لم يذهب سدى .

وان اعلان دولة تركمانستان في ١٩٩١ كان ثمرة جهود حثيثة قد بذلها الشاعر قبل ١٥٠

عام .